

מוסיקה לבית הכנסת בתקופת הבארוק III
הושענא רבה בקסאלי מונפראטו 1733
עליון, מליץ ומשטין

אנתולוגיה של מסורות מוסיקה בישראל
מפרסומי הקרן לזכרו של נח גרינברג

הושענא רבה בקסאלי מונפראטו 1733

טקס מוסיקאלי הכולל את הקנטטה-מעין-אורטוריו
"עליון, מליץ ומשטין"
ליברטו מאת ש"ח ירק

מתוך קונצרט שנערך במסגרת פסטיבל המוסיקה בוינה, באולם ע"ש מוצרט ב-Konzerthaus
בוינה ביום 6 ביוני 1995 בסיועם של שוחרי האוניברסיטה העברית באוסטריה
ושל הקרן לזכרו של נח גרינברג ואשר הוקלט ע"י רשות השידור האוסטרית (ORF)

תזמורת Capella Savaria (מנהל אמנותי: פאל נמט)
מקהלה קמרית הונגרית (מנהל: מטיאס אונטל)
אריס כריסטופליס, סופרן; לואיג'י פטרוני, טנור; אנדריאה מרטין, בריטון

מנצח: אבנר איתי
עריכת היצירות, עם עיבוד הבאסו קונטינוואו: ישראל אדלר

ירושלים תשנ"ז
המרכז לחקר המוסיקה היהודית
האוניברסיטה העברית בירושלים

הושענא רבה בקסאלי מונפראטו 1733

טקס מוסיקאלי לשלושה קולות, כלי מיתר, אבובים,
חצוצרות ובאסו קונטינואו מאת מלחינים עלומי־שם
אדון עולם, זמירות, פתיחות וקטעי ביניים תזמורתיים והקנטטה־מעין־אורטוריו

"עליון, מליץ ומשטין"

ליברטו מאת ש"ח ירק
הנפשות הפועלות:
עליון (אלהים) / Dio
מליץ (סניגור) / Clemenza
משטין (קטיגור) / Rigore

1. סימפוניה־פתיחה בדו מז'ור (אלגרו ולרגו); "אדון עולם" (מתוך הטקס לשנת 1732)

2. סימפוניה בסול מז'ור; זמירות ("זאני בחסדך בטחתי")

3. סימפוניה־פתיחה בסול מז'ור

4-9: "עליון, מליץ ומשטין"

7. עליון, מליץ ומשטין: רצ'יטטיב	4. עליון: רצ'יטטיב ("הסובבים");
("מליץ ונרגן"); מליץ ומשטין:	אריה ("היום")
דואטו ("אפגע")	5. מליץ: רצ'יטטיב ("אך טוב");
8. עליון: רצ'יטטיב ("לולא");	אריה ("אלי")
אריה ("לאום")	6. משטין ומליץ: רצ'יטטיב ("פוקד");
9. מליץ ומשטין: רצ'יטטיב ("הסכת");	משטין: אריה ("ככיר")
כולם: מקהלה ("לכו נרננה")	

הושענא רבה בקסאלי מונפראטו

בהשפעת תנועת המקובלים מצפת, במהלך המאה ה-16 נפוץ נוהג התפילה בשעות הלילה ולפני עלות השחר ("התיקונים"). אירועים אלה נתקיימו בהזדמנויות שונות במשך השנה, ובכלל זה ליל הושענא רבה, הוא המועד האחרון להמתקת דינו של האדם לפני הקדוש ברוך הוא, המכונה באיטליה "יום החותם הגדול". בלילה הזה מצטיינת התפילה לגאולת ישראל ולבניין ירושלים בלהט מיוחד.

במאות ה-17 וה-18, בייחוד באיטליה, היה ליל השימורים של הושענא רבה אחת ההזדמנויות החשובות ביותר לביצוע של יצירות מוסיקה אמנותיות. אירועים כאלה טופחו בעיקר בידי חבורות כמו אלה שהשתייכו לתנועת "השומרים לבוקר", או חבורות בעלות כינויים דומים. בשנות השלושים של המאה ה-18 התקיימו בליל הושענא רבה אירועים מוסיקליים בהיקף ניכר בקהילה האשכנזית ("טדסקי") שבקסאלי מונפראטו, ככל הנראה במסגרת חבורה מקומית בשם "זריזים". המקור המוקדם ביותר שנתגלה עד כה, הקשור לאירועים אלה, הוא הפרטיטורה של הטקס משנת 1732 (ראה התקליטור השני בסדרה "מוסיקה לבית הכנסת בתקופת הבארוק"). מקור המידע העיקרי בעניין האירועים המוסיקליים בקהילה היהודית בקסאלי מונפראטו בתקופה זו, הוא כתב־היד השמור בספרייה הלאומית (שמה הקודם: ספריית המדינה על שם לנין) שבמוסקבה (כ"ז גינצבורג 807). כתב־היד, אשר נתגלה בשנת 1964 עלידי מר משה גורלי ז"ל, מכיל שלוש פרטיטורות לטקסים מוסיקליים בהושענא רבה בשנים תצ"א (1732), תצ"ד (1733) ותצ"ז (1735). פרט לכתב־היד המוסיקליים הללו נשתמרו בכתבי־יד נוספים ובמקורות מודפסים, הליברטי של הקנטטות שבוצעו במהלך טקסים אלה, וכן עדויות טקסטואליות נוספות. לכל אחד מהטקסים האלה שני חלקים. חלק א הוא סדרה של קטעים לתזמורת וקטעים לזמרת טקסטית ליטורגיים, והוא מעין מבוא לחלק ב אשר הוא החלק העיקרי של הטקס: קנטטה (1735) או קנטטה־מעין־אורטוריו (1732, 1733) אשר הליברטו שלה נכתב במיוחד לטקס המוסיקלי של אותה שנה.

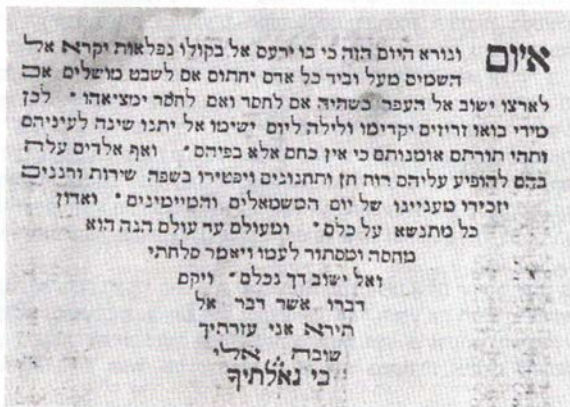
מחבר הליברטי של 1732 ו־1733 הוא ש"ח ירק. שמות המלחינים אינם ידועים. יוזם הטקסים היה יוסף חיים קציגין (באיטלקית: Giuseppe Vita Clava), אשר הזמין את הליברטי והשתתף בביצוע כמנצח וכנגן צ'מבלו. שתיים מתוך הסימפוניות־פתיחות זוהו ברפרטואר האיטלקי מהתקופה: הסימפוניה־פתיחה בסול מג'ור של שנת 1732 מיוחסת במקורות אחרים להאסה, הנדל או

וייולדי. הסמפוניה-פתיחה בסול מג'ור של שנת 1733 זוהתה כיצירה מפרי עטו של אנטוניו בריסקי.

נושא הקנטטה "עליון, מליך ומשטין" הוא מענייני דיומא של הושענא רבה, דהיינו יום הדין של האדם לפני הקדוש ברוך הוא. הנפשות הפועלות (כולם קולות גברים) – עליון/Dio, מליך (או: סניגור)/Clemenza, מסטין (או: קטיגור)/Rigore – מבצעים את תפקידיהם ברצף של רציטטיבים, אריות, דואטו ובסופה של היצירה מקהלת סיום עליזה. המהדורה המודפסת של הליברטו (מנטובה, 1733) מוצגת להלן בצילום פקסימיליה.

הליברטו

הליברטו (דפוס צילום של מהדורת מנטובה תצ"ד)

(עליין גוהן קילו לשני חילו)

חסידיהם כסאי מליצי מושר

המלמדים חובה לעורר ועם (א)

הקבצו יחדיו משיבי טעם (ב)

טַרם אַשְׁלַח יד לַפֶּלֶס יוֹשֵׁר

אִישׁ אִישׁ כְּפִי חָקוּ אֶמֶת וְכִיעַ (ג)

אִם יֵשׁ בְּפִיהוּ עוֹד וְכֹחַ אוֹ רָשָׁע

כִּי עַתָּה נִמּוֹל טוֹבָה וְשָׁלוֹם פֶּשַׁע

עַם יוֹם חֲרִיצוֹת דִּין (ד) כְּכֵר הַנִּיעַ

כּוֹ אֲשַׁבֵּה עַל כֵּס בְּחוּץ הָעֵרֶץ

יִרְעַד בְּכֵן כָּל מִי וְחֲרָגוּ אֶרֶץ

חַיִּים רַח דִּין אֲשִׁים עַל חַיִּים עַל נָשִׁים

אֲנִלָּה אֲנִי אֲשִׁים וּבְמוֹסָר אֲחִתּוֹם

קָנִים עוֹד לֹא אֲשָׂא (ה) חֲטָא חָטָא וְשָׂא

זָכֹא וְשָׂא מְשָׂא יִבְמַח חוֹלֵךְ בְּחוֹם

הַיּוֹם וְכוּלִי

(א) כאו"ל הללו מיוסונים לזכות זכו

(ב) כאו"ל אזורה לדין שלא ישמע אלא זכו

(ג) כאו"ל קל פ' דובר שקרים לא יכון זכו

(ד) בוודר ויחי והוא יוסא בתראה דעצרת זכו אינון פהקין נסקין שבי

מלכא זכו

(ה) בחיב אשר לא ישא פנים וכתוב ישא ד' פניו זכו ל'ק כאן זכו

סלין סכפה אף וצור פריץ
סעתיד עלי עמו להרחיק מרצ

אך טוב למשוראל ומוצור חסד ⁽¹⁾
אם פושעים רבו וחטאת פשו
וכרה חמימי דור אשר לא פסו ⁽²⁾
חכות ברים חזרים בלי סג חסד :
הבט מהויר לב מבקשי צדק
המתעבים כל שור ורע ירחיקו
המנדרים שינה וסוד ימחיקו
לילה ויום יהנו לרחוק בדרך
על חטאים רחם ושא קצפק
הרף לה שוב מחרו אפק
אלי וצור ישועתי הטי אונק לרנתי
מאתך תהלתי כי עמך מקור כל ישע
הושענא עניי צאן שיחם ענה בעת רצון
קסנא נער באיש לצון תפארתו עבוד על פשיג
אלי וצור ובורי

(1) בשנת חיבות אך טוב סתבון וסלין לקורר דרחמים ורחסד :

(2) בא"ל לא שנות שלש סתלחין ושנת צריקי וכו' רכחב אשרי כל חוכי לו וסו

כבר ידעתם קס: מרחיק

מספר פעמי ידועה

פוקד עז אבא עלי בעמ

לאחרים ביר ודך דארימ (ה) (ט)

אם נאצו נם הם כפוד אנרימ

מה לך פלם עוד בקר דיעמ

מה וי ראיה לי ומה העילה:

מה וי תשובה אם ישרים כמו:

הן מעטים דום תליפות כמו

כי אחרי רחב הלא נשכילת: (י)

חכים חכאים כגם יבא

אם בר כבר יהי פרות ימצאו: (כ)

קדוש בישראל כבר ענית

סנייד

כי מעשה סגנה בלילת ימי

יהיה כאיש מן לבעל רגבי: (ג)

מפלט לעינות צר הכו בעי

עחה ישתב בו לאים קניה:

(ה) כאול כאן כשאוחזין סעפה אבותיהם בידים וכו'
(ט) ודוק אם האבות חסאו כסוד כס' האר' ולה' ע' אבותינו חסאו כלונת

ואינם החסאות אבל עלוניהם כסודי וראו סכלני:

(י) כאול סה יקשו נדולי הרור ואין העולם נדון אלא אחרי רוכו

דרא רב חסר קסה כלפי חסר

(כ) דאסר רבא פסוח בין בקרנא דעסיק בה וכו' אנשי סגנה:

הָיָה רִיחַ נִחַיִּים וְהָיוּ הַזִּמְרִים

לְרִיחַ נִחַיִּים מִשְׁפָּט לְהַטִּיב צַעַד

חֹרֶת אֶמְלֵךְ אֶת־יְהוָה לִי סֶעֶד

כִּי בַעֲבִירָהּ הַזִּמְרִים נִחַיִּים (פ)

כֹּחַ וְהַיָּדָבָר הָיָה וְהָיוּ חֹרֶת

שׁוֹפֵט עֵשֶׂת עִם אֱלֹהֵי מַעַל

אֶחָד לְכָךְ אֵל חַט לְדַבְרֵי מַעַל

חֶסֶד לֵךְ אֶדְרוֹן לְשֹׁמֵם בְּצַעַד (פ)

טוֹבָה מַעַל כָּל טוֹב וְעַל רַע פָּצַע

אִם יִרְדֵּי נִקְחָה תִּנְקָה חֵט (פ)

כָּל־כֶּסֶף יִתְּמוּ לְעוֹפֵי

אִם יִתְּמוּ אִם יִתְּמוּ יִתְּמוּ (פ)

טוֹב טוֹב תִּלְלָהּ כִּי מִתְּמוֹתֶיהָ (פ)

לִבִּי אֶפְסֵד לִבִּי דָוָה אֶדְמֵה

מִדֶּר מִסּוֹד אֶחָם בִּיד עֵינָיו

חֲצִי שְׁמֵנִים לְהֵרֵם קִמְדָה

עַל נִיחָה אֶדְמֵה שְׁפֹרֵף עֵמֶק

- (פ) דאמר מר כפידה מכבד מצד ע"כ
 (כ) כא"ל ע"כ ולך ה' חסר כי ה' אלו סוציא המצות ככ"ב עונות אלא שכלם
 לאיש כמקשרו נוכח העונות ואח"כ משלם
 (ס) כא"ל בויקרא דכא ע"כ יר לוד לא ינקה
 (פ) בראשית דבא ע"כ שם רשעים חרלו דנו
 (פ) כא"ל הוא שטן הוא יצ"ר הוא סלאן רבנות

בְּיָמֵי בְּעָצִים מִפִּיד בְּעִמּוֹר
 אֲלֵהֶם לְאוֹמִים בְּרִדְדָר וְשִׁמּוֹר
 בְּמִצְחֵי נְחוֹשֶׁת כְּמוֹ צֹר וְשִׁמּוֹר
 אֲחִיצֵץ אֲפֹצֵץ בְּאֲנָשֵׁי חֲמוּתָהּ
 כְּכֹדֶם בְּקִלּוֹ אֲחֵל וְאִמּוֹר
 וְאֲשֶׁר בִּיתֵּי מִשְׁוֹשִׁים וְקֹל שִׁיר וְקִמּוֹר
 וְזִמְהָם פְּלִטִים כְּנֶרְזִיר בְּאִמּוֹר
 יָקוּ לְמִרְפָּא וְהִנֵּה בְּעִתָּהּ

(רוכב ערכות סטכון שפלי * חרן יחירו ואין בלחור)

מִלִּיץ וְנִדְנָן הִתְרִישׁוּ הַיּוֹמָה
 הִדְרוּ תְלוּנָתְכֶם וְהִתְאֲפִקוּ
 שָׁמְעוּ נָאִם אֲהֵךְ וְאֵל תִּרְחִקוּ
 פִּתְחֵי נֹוֹר דִּין תִּקְרְעוּ חֲמֻמוֹ
 וְאֵת הִתְחָה אֲחִי לְדֹפֵר כְּעֵם
 כִּי נִם בִּיהַרְקִים וְשִׁוְרֵת מַעֲשֵׂי (x)

(הוּ קול טה עונת כאל שונת)

קִטָּא וְנִקְס צֹר אִזֵּן הַפֶּעַם
 רְבוּ כְּמוֹ רְבוּ עֵינֵי לִקְח

(הוּ אפילו דוקנין שכין פלאים סעות וכו')

(ק) אין בם עמים רמות ויין נרמק
 ריהם הלא חלת ואף בם טעם
 הב הב ויובתם פקוד הועם
 כי אין להשיב מענה עלימו
 הם חסרו כל טוב ואין בם נחת
 חתנות בבן ודעו שאור מתחת

(קול מניעך נוחה כנור)

רופא לכל בשור צרי חבנת
 גם לאשר טעמו זריו סרו (י)
 כי בעכותות אהבה יומשו
 לולב ומבשריו אשר חמקת
 על פן אגודה זו קבר הפסנת
 נמשל אנוש מזה לערבי נחל
 נרח לכל ירח הכי אית
 ער זה יכפר זה הלא צוית (ס)
 מדרש בעלמא הוא ודברי חלק
 אף על יסוד חרין יהי די חלק
 על מאומי חרין ועל בפית

קטיוז

עניז

(ק) טעם וריח הם כונו להלמוד ומעשה כמדרש :
 (י) כמדרש ערבה אלו ישראל שאין בם לא חודת ולא מצות
 (ס) כמדרש ' ולקחתם לכם כיום זה אשון

קשינור על בְּמַחֵ מִשְׁפָּט וְעַל נִמְיָה
 סנינור בְּעַתִּי שְׁקוּלָה הִיא
 קשינור בְּעַתִּי כְּנִינָה הִיא וְלֹא אֶרְפָּה

מְקַשֶּׁרֶת וּמְלִיץ בְּדַעְתָּם מִשְׁנִים
 רַבִּים אַחֲרִים מְשִׁיבִים וְעֹנִים

סנינור אֶפְנֶע בְּאַשְׁכֵּל כָּפֹר (ה)
 קשינור אֶפְנֶע בְּאַשְׁכֵּל כָּפֹר (א)
 סנינור אֶכְסוּף וְאַשִׁיחַ כָּפֹר
 קשינור אֶקְצוֹף וְאַצִּיחַ כָּפֹר
 סנינור אֶכְחוּם עֲרֹמִי עִם וְאִין פּוֹרַע :
 קשינור אֶשְׁמוּם עֲלֹמִי עִם וְהִן פּוֹרַע :
 סנינור אֶחְפוֹץ שְׂאֵת וְשִׁכָּר (ב)
 קשינור אֶחְפוֹץ שְׂאֵת וְשִׁכָּר (ג)
 סנינור פְּדִיִם עֲלִית אֶבֶר
 קשינור מִד יוֹם עֲלִית אֶבֶר
 סנינור אֶל שְׂאֵנִן קוֹל שִׁיר וְאֶךְ הֶרַע :
 קשינור אֶל שְׂאֵנִן כָּל צִיד וְאֶךְ הֶרַע :

- (ה) כונה הסנינור היא אחסלל לה" ואכסוף להציג פדיום ולכסות תעלוסות לכ
 הם קונות לכל יהיה עוד מי שיגלה אותם
 (א) כונה הקשינור היא אפנע כישראל וארנו כתינות קצף הדין אשנא סקשר
 נערות שכאסה ואזהה נוקם מפנה
 (ב) אחפוצ לת שאת ועון פרוח כעלה והשקש וקול שיר וחרוקה
 (ג) כונה הקשינור נעע ופנע וקצוצ אביר א עם שואן שאון קם כל כאכ וסחלה

(אחר בעולמו מוחל לכל עמי)

לוא מאור חורג עטרת כתר
רבים לקח חובה כבוד הקרעתי
אמנם בעולמי הלא הורעתי
מבטא שפת לומר יהי לו סתר
הלומדים המחזיקים יחד ^(י)
אסבול אגלט מחרון ופחד
מי יתנה איפוא יהי אלימו
תמיד לבכם זה להרחיק כסל
כי ישמרו חקי בחקנות כסל
ירבה וכן יפרץ שיום חייומו
רחם ארחם עם אשר טפחתי
על זה ועל בן אומרה סלחתי
לאום יושב בצלשדי חתום חורג כלמודי
אוי אצוב ולכלי די ונפש נענה איכביע
פנה לחצוב מקור חיים ואי אחיש בחירנוים
לפניו יכרעו ציים והוא ישקוט ומי ירשיע
לאום יושב וכולי

(י) ללומדים כה לא נאמר אלא וכו'

(סליח נחמן ירו על המוסר בגד)

הסבת מעורר דין הלא השגית

כי שגרת הרחמים נפתח

אל טליל אורה אשר ירחי

הואל ענה אמן ויל תצרח

אתי דכה אל עם כחכי ורע

חזמה עזוב ובנפשך אל ירע

הרפה בזים שירה וסר סבב

גלד לבשר לעסוב חלכה

בדברך הטוב לקה נלכה

קטיו

(קוליתא קלילתא טובה חסדקה)

לם נרעה נרעה

מסדרת לעזר ישעני

נחממה שמו נביעה

תקשרת כמל ימיט

חם

Synagogal Music in the Baroque — III — Synagogale Barockmusik
Hosha'na Rabbah in Casale Monferrato 1733

ELYON MELITS UMASTIN / DIO, CLEMENZA e RIGORE

Anthology of Musical Traditions in Israel
A Noah Greenberg Memorial Publication

מוסיקה לבית הכנסת בתקופת הבארוק III

SYNAGOGAL MUSIC IN THE BAROQUE III HOSCHANA-RABBA IN CASALE MONFERRATO 1733

"DIO, CLEMENZA E RIGORE" – GOD DEFENDER AND ACCUSER "עליון, מליץ ומשטין"

Hosha^cna Rabbah in Casale Monferrato 1733 הושענא רבה בקסאלי מונפראטו (תצ"ד)

1	Symphony-overture in C: Adôn 'ôlam	3:49	1	סימפוניה-פתיחה בדו מז'ור; אדון עולם
2	Sinfonia in G; <i>Zemîrôt</i> (Psalm 13:6)	1:07	2	סינפוניה בסול מז'ור; זמירות
3	Symphony-overture in G	7:26	3	סימפוניה-פתיחה בסול מז'ור

4-9 "DIO, CLEMENZA E RIGORE" 9-4 עליון, מליץ ומשטין

4 Dio: Recitative (*Has-sôvevîm*); 5:08 4 עליון: רצ'יטטיב ("הסובבים");
aria (*Hay-yôm*) אריה ("היום")

5 Clemenza: Recitative (*Akh tôv*); 7:30 5 מליץ: רצ'יטטיב ("אך טוב");
aria (*Elî*) אריה ("אלי")

6 Rigore & Clemenza: Recitative 6:09 6 משטין ומליץ: רצ'יטטיב ("פוקד");
(*Pôged*); Rigore: Aria (*Ke-khiyyôr*) משטין: אריה ("ככור")

7 Dio, Rigore & Clemenza: Recitative 5:30 7 עליון, מליץ ומשטין: רצ'יטטיב
(*Melîts we-nirgan*); Clemenza & ("מליץ ונרגן"); מליץ ומשטין:
Rigore: Duetto (*Efga*) דואטו ("אפגע")

8 Dio: Recitative (*Lûlê*); 5:41 8 עליון: רצ'יטטיב ("לולא");
aria (*Le'ôm*) אריה ("לאום")

9 Clemenza & Rigore: Recitative 3:37 9 מליץ ומשטין: רצ'יטטיב ("הסכת");
(*Hasket*); Tutti: Coro (*Lekhû* כולם: מקהלה ("לכו נרננה")
nerannenah)